

Ten geleide

Na een dienstverband van op de kop af vijftienvintig jaar nam op 1 mei 2003 archivaris Wim Mes afscheid van het SHCL. Mede dankzij hem verwierf het SHCL in die periode tal van archieven van maatschappelijke organisaties en bedrijven, die de Limburgse samenleving in de afgelopen eeuwen mede vorm gaven. Met veel tact en beleid wist hij archiefvormers te overtuigen van het belang van bewaring van hun archief in een daartoe gespecialiseerd instituut als het SHCL. De omvang van de archiefbestanden groeide zodanig dat een nieuw archiefdepot in gebruik moest worden genomen (de Andrienskapel) en dat sinds enige jaren omgezien moet worden naar een nieuwe behuizing voor het SHCL. Tot de voor het SHCL belangrijkste aanwinsten die Wim wist 'binnen te slepen' behoort het prachtige archief van het Maastrichtse bedrijf De Sphinx, met daarin opgenomen dat van de Société Céramique, die in de jaren 1990 in twee fasen konden worden overgenomen. Het is typerend voor zijn taakopvatting dat hij steeds heeft geprobeerd onderzoekers bij dit archief te betrekken, onder anderen studenten van de Faculteit der Cultuurwetenschappen van de Universiteit Maastricht en geïnteresseerden in Maastrichts aardewerk. Hij werkte ook zelf mee aan verschillende publicaties over de geschiedenis van De Sphinx. De mooiste daarvan is wel de industrieel-archeologische studie over het bedrijfsterrein van De Sphinx (samen met S. Kruizinga, S. Langeweg en S. Minis).¹ Het verscheen als deelrapport 5 van de Werkgroep Industriële Archeologie Maastricht (WIAM), waarvan Wim sinds de oprichting voorzitter was. De industriële archeologie is een grote liefde van Wim, naast de Maastrichtse oudheden en monumenten, waarvan hij de geschiedschrijving stimuleerde als voorzitter van de Stichting Historische Reeks Maastricht. Als voorzitter van de WIAM was hij verantwoordelijk voor in totaal zes rapporten over het rijke industriële erfgoed van Maastricht, die een belangrijke rol hebben gespeeld in het aanwakkeren van de belangstelling daarvoor en daarmee van het behoud.² In 2001 breidde hij zijn werkzaamheden op dit vlak over heel Limburg uit door de oprichting van de Werkgroep Industrieel Erfgoed Limburg (WIEL, i.s.m. Industrien en het Monumentenhuis), waarvan hij eveneens voorzitter werd.³

Met zijn industrieel-archeologische activiteiten sloot Wim Mes nauw aan bij een oude belangstelling van het SHCL. Al in 1977 publiceerde dit jaarboek de acta van de Belgisch-Nederlands Culturele Dag Limburg, gewijd aan de industriële archeologie, met onder meer een bijdrage over Nederlands Limburg van de hand

¹ *Het Spinxterrein. Onderdeel van de Noordwestentree van Maastricht* [Stichting Werkgroep Industriële Archeologie Maastricht deelrapport 5] (Maastricht 2000). Het rapport is nog verkrijgbaar bij het SHCL (€ 17,-).

² Naast het in de vorige noot genoemde zijn dit rapporten over: Oud-Wyck, Boschstraatkwartier-West, de Société Céramique, de Koninklijke Nederlandsche Papierfabriek en het Bosscherveld. De twee laatstgenoemde zijn eveneens nog verkrijgbaar bij het SHCL (€ 15,- en € 18,-).

³ Het WIEL publiceerde een rapport over de stroopstokerij: Serge Langeweg, *Stroop. Stroopstoken in Limburg van ambacht tot fabriek* [(z.p. 2003; g 15,-); een rapport over coöperatieve zuivelfabrieken is in voorbereiding.

van de huidige ere-voorzitter van het SHCL, dr. G.C.P. Linssen.⁴ Ook de oud-directeuren Jansen en Philips wijdden verschillende publicaties aan dit onderwerp.⁵ In opdracht van het provinciebestuur deed het SHCL inventariserend onderzoek naar industrieel erfgoed in Limburg.⁶

Het SHCL besloot daarom ter gelegenheid van het afscheid van Wim Mes een symposium te organiseren over industrieel erfgoed, en wel, in overeenstemming met de grensoverschrijdende oriëntatie van het SHCL, in de gehele Euregio Maas-Rijn. Het vond plaats op 24 april 2003. De op het symposium gehouden voordrachten door Bert van Doorslaer, Norbert Gilson en Eugène Schenk worden in dit jaarboek gepubliceerd, aangevuld met een bijdrage van Serge Langeweg over de decoratietechnieken in de Maastrichtse aardewerkindustrie. Dit laatste artikel kwam mede tot stand in het kader van de presentatie van alle drukkecors uit de archieven van De Sphinx op het internet, een project dat gestart werd in samenwerking met Wim Mes.⁷ Op het symposium werden ook delen van een nog te monteren film vertoond van de Maastrichtse filmers Math en Max van Even over overblijfselen van enkele Luikse industrieën. Het was niet mogelijk *stills* van deze films in dit jaarboek af te drukken. In plaats daarvan heeft de fotograaf van het SHCL, Herman Wijenberg, een reportage gemaakt van de thans verlaten steenkolenmijn in Cheratte (tussen Maastricht en Luik), die wij als fotokatern afdrukken. Servé Minis, die ook betrokken is bij het filmproject van vader en zoon Van Even, schreef er een introductie bij.

Naast deze bijdragen over industrieel erfgoed in de Euregio Maas-Rijn, publiceren wij in dit jaarboek een drietal artikelen over de steenkolenmijnbouw in en vlak na de Tweede Wereldoorlog. Frank van Buren vatte zijn nooit gepubliceerde doctoraalscriptie uit 1988 samen in een overzicht van de productie- en arbeidsverhoudingen in de mijnen gedurende de oorlog. Centraal staat de Duitse druk om de productie op te voeren. Deze druk stuitte op toenemende weerzin, die tot uiting kwam in passieve en actieve sabotage. Uiteindelijk was het echter niet zozeer de sabotage die de productie laag hield, maar de fysieke uitputting van de mijnwerkers en de technische uitputting van de kolenlagen.

4 G.C.P. Linssen, 'De industriële archeologie in Nederlands Limburg', *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg / Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg* 22 (1977) 18-32. Ter gelegenheid van het afscheid van de vorige directeur van het SHCL in 1998 hernam Linssen dit thema in een algemeen overzicht: idem, 'Groeiende waardering voor het industrieel erfgoed', in: W.J.M.J. Rutten e.a. (red.), *Regionale geschiedenis zonder grenzen. Opstellen aangeboden aan prof. dr J.C.G.M. Jansen* [Cahiers van het SHCL 1] (Maastricht 1998) 197-233.

5 J.C.G.M. Jansen, 'Omgaan met industrieel-archeologische relictten', *Industriële Archeologie* 25 (1987) 172-180; J.F.R. Philips, 'Stoombierbrouwerij De Keizer v/h fa N.A. Bosch, Maastricht', *Industriële Archeologie* 3 (1982) 40-54; idem, 'Op zoek naar wat eens een mijnstreek was ... Welke monumenten herinneren ons nog aan de Nederlandse mijnindustrie?', *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg / Jaarboek van het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg* 38 (1993) 1-43.

6 J.C.J.M. Starmans en M.M.R. Daru-Schoemann, *Industrieel Erfgoed in Limburg. Verslag van een onderzoek naar onroerende en roerende industrieel-archeologische relictten* [Maaslandse Monografieën Grote Serie] (Leeuwarden/Maastricht 1990).

7 Het betreft een samenwerkingsproject van het SHCL en het Industrion te Kerkrade, ondersteund door 'Het Geheugen van Nederland'. Zie www.geheugenvannederland.nl.

De druk om meer te produceren had in de mijnen in de ons omliggende landen geleid tot de inschakeling van krijgsgevangenen als dwangarbeiders, met name uit Oost-Europa. In Nederland is het zover niet gekomen, maar Willibrord Rutten toont aan dat er wel voorbereidingen werden getroffen om de tewerkstelling van Russen mogelijk te maken. Door de bevrijding van Limburg is dit plan niet gerealiseerd. Dit artikel kwam tot stand in het kader van een internationaal project over dwangarbeid in de West-Europese steenkolenmijnen gedurende de Tweede Wereldoorlog onder leiding van de Duitse hoogleraar Klaus Tenfelde (Bochum).

Wim van der Linde behandelt een zeer gevoelig thema uit de geschiedenis van (Staats)mijnen, namelijk de interne bedrijfszuiveringen op grond van (vermeend?) pro-Duits gedrag. Deze zuiveringen hadden veel te maken met de hiervoor genoemde Duitse druk om de productie zoveel mogelijk op te voeren, en de beoordeling van de houding die de leiding en het middenkader (opzichters en beambten) daarin hadden ingenomen. Van der Linde is vooral geïnteresseerd in de rol die religieuze tegenstellingen tussen protestanten en katholieken daarin gespeeld zouden hebben. Uit zijn betoog blijkt dat het anti-Hollandse en anti-protestantse sentiment zeker aanwezig was, maar hij kan niet aantonen dat dit ook leidraad was bij de zuiveringsacties van de katholieke mijnwerkersbond. Wel is duidelijk dat de protestantse beambtenbond dit motief achter de zuivering van haar leden veronderstelde. De dominantie van Hollandse en protestantse leidinggevenden in de mijnen was al voor de oorlog een punt van hevige kritiek van Limburgse chauvinisten geweest, met name van de zogenaamde Limburgse Liga, en ook in sommige persorganen (met name het Sittardse blad *Het Zuiden*), maar de geestelijk leidsman van de katholieke mijnwerkersbond, mgr. Poels, had zich sterk tegen dit extreme chauvinisme verzet.⁸ Het is dus wel mogelijk dat het sentiment bij de *rank-and-file* van de bond leefde, maar gezien de invloed van Poels en zijn medestanders is het niet erg waarschijnlijk dat de mijnwerkersbond dit tot officiële politiek zou hebben gemaakt.

De twee 'clusters' rond de thema's industrieel erfgoed en de mijnbouw in verband met de oorlog worden voorafgegaan door een artikel van de hand van Joke Mooij over de muntcirculatie in Limburg gedurende de negentiende eeuw. De sterke aanwezigheid van Belgische en Duitse muntspecie in het Limburgse betalingsverkeer wijst op een geringe integratie van de Limburgse in de nationale economie. In dat opzicht zijn er interessante parallellen met de politieke en culturele ontwikkelingen die eveneens vertraagd reageerden op de 'inlijving' van (thans Nederlands) Limburg bij Nederland in 1839.

Ad Knotter

⁸ Vgl. Jos Goltstein, 'Het ontstaan van het Limburgs chauvinisme in Sittard', *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg / Jaarboek van het SHCL* 31 (1986) 1-77; zie ook J. Colsen CM, Poels (Roermond/Maaseik 1955) 504-509.